

De Heraut

van de

Bereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 19 Maart 1911. N°. 1733.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Intendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementenprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangegoten door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaren, Postdirecteuren en. Advertentiën: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van leedgaven f —.12 per regel.

Van de Voleinding.

X.

Spreek en zeg: Zoo zegt de Heere HEERE: Zie, Ik wil aan u, o Pharao Koning van Egypte, dien groeten seëdraak, die in het midden zijner rivieren ligt; die daar zegt: Mijne rivier is mijne, en ik heb die voor mij gemaakt.

Ezechiel 29: 3.

Toch kunnen we bij het aanduiden van deze algemeene trekken niet staan blijven, en dient iets dieper in de voorstellingen der Heidenwereld te worden ingedrongen, zal ons der volken opvatting van de Voleinding toespreken, en zal de dunne draad der Overlevering erin voor ons bloot liggen. Uiteraard kunnen we er niet aan denken, hierbij op al hun stelsels in te gaan. Ook hier moeten we ons tot wat hoofdzaak is beperken. En dan beginnen we met de aandacht te vestigen op Egypteland, en om de vele aanraking van dit land met Israël, en om het geheel eigenaardig karakter dat het menselijke leven langs den Nijlsoom schier in elk opzicht droeg. Een scherp afgeteekende eigenaardigheid, die zoo juist gekarakteriseerd is in wat de Heere door Ezechiel aan Pharao liet aanzeggen: „Zie, Ik wil aan u, o Pharao, Koning van Egypte, dien groeten seëdraak die in het midden van zijn rivier ligt en die zegt: Mijne rivier is mijne en ik heb die voor mij gemaakt.“ Zien we dan, welke meer algemeene verwachtingen omtrent de Voleinding in dit land der Pharaonen, althans in zijn bloeitijd, heerschede waren.

Hierbij doet zich intusschen een moeilijkheid voor, die scherp in het oog moet worden gevat. Er was namelijk in de godsdienstige overtuigingen en herinneringen een historisch verloop. Met den loop der eeuwen kwam er velerlei wijziging in de overtuigingen tot stand, zoodat men al spoedig spreken kon van een ouderen en een jongeren godsdienstvorm. Er was vaak een godenverering die allengs versloopte en inzonk, en die dan door een gewijzigde godenverering vervangen werd. Van achteren placht men dit dan voor te stellen, alsof de vroeger vereerde goden de voorvaderen geweest waren van de jongere, en zoo kreeg men wat genoemd wordt een *Theogonie*, d. i. een beschrijving van den stamboom der goden. Zoo kreeg men goden van de oudste periode, die zich geheel in het grijs verleden terugtrokken, daarna goden van de tusschenperiode, en ten slotte de goden van de periode waarin men zelf leefde. De verering der goden uit die laatste periode was natuurlijk het best bekend, en werd daarom met haar mythen op het breedst uitgemeten, terwijl van de godenverering in een vroegere periode niet dan veel zwakker beugens bestond, ook al waren ze in een afgelegen plaats nog aangehouden. Zoo nu moet ook, wat de Egyptische godenverering betreft, wel onderscheiden worden tusschen den eeredienst, die algemeen heerschte toen de oudste onderzoekers het land bezochten en de bijzonderheden naplozen, met name de Griekische en Romeinse schrijvers, en tusschen de veel oudere vormen van verering die vele eeuwen vroeger hadden gouden; een onderscheiding waarbij het nauwelijks behoeft opgemerkt, dat de Overlevering, die eens aan alle volken gemeen was, veel meer nog naderke in haar ouderen, dan in haar jongeren godsdienstvorm. Juist dien ouderen godsdienstvorm poogt men thans veelal naar het gebied der verandering te verwijzen, en zoo geeft men, voor wat Egypte betreft, steeds meer ingang aan de voorstelling, alsof de godenverering uit de jongste periode Egypte's eigenlijke religie is geweest, en alsof de verhalen van goden uit een vroegere periode op misleiding zouden berusten en door de priesters zouden verzonnen of van andere volken overgenomen zijn. Dit nu hangt rechtstreeks saam met het standpunt, waarop de onderzoeker van deze dingen zelf staat. Verviel hij in zooverre in ongelooft, dat er voor hem geen paradijs geweest is; dat er van een oorspronkelijke openbaring Gods aan den eersten mensch geen sprake kan geweest zijn; dat we ons veeleer moeten voorstellen, dat de mensch eerst zeer van lieverlede uit den plompen en ruwsten godsdienstvorm tot een eenigszins hooger peil van Godsverering is opgeklimmen, — dan is men allicht geneigd, ook bij de bestudeering van de oudheid elke voorstelling van een vroeger zuiverder verering naar het land der verdichtelen te verwijzen.

zen. Bleef de onderzoeker daarentegen aan de Schrift vasthouden; stond het voor hem vast, dat alle volken afstammen van voorouders, die in de kennis Gods waren ingeleid; en kon hij 't zich niet anders voorstellen, of er moest op die eerste periode achteruitgang gevolgd zijn, — dan is het even natuurlijk dat hij in de verhalen der vroegere godsdienstvormen juist de bevestiging zal vinden van zijn geloof; te meer daar juist die oude priesterverhalen veelal terug wijzen naar een toestand, waarin men aan de afgoderij nog vreemd, vastheid aan de meer algemeene verering van een Hooger Wezen. En dit toch is het, wat in de oudste verhalen van de meeste Heidensehe volken, in wier geestelijke ontwikkeling ons eenig inzicht is gegund, valt waar te nemen. Bij de hooger staande volken hoort ge nooit van een overgang van het veelgodendom naar het eëngodendom, maar schier altijd van de aloude verering van een alles beheerschend Goddelijk wezen, wiens dienst en verering dan eerst langzamerhand door den dienst van tal van goden in echt afgodischen zin vervangen wordt. Steeds komen daardoor in de studie van deze godenvereringen twee gezichtspunten tegenover elkander te staan, eenzijdig de voorstelling van die geleerden, die den mensch ook op godsdienstig terrein van niets tot iets doen opkomen, en anderzijds de overtuiging dat de mensch in religieuze zin eerst hoog stond, daarna viel, en zoo eerst in afgoderij verzonken is.

Dit nu is ook van toepassing op de beschouwing, die men zich van den loop der godenverering in Egypteland vormt. Ook hier oordeelt de een, dat Egypte begon met een verering van een Hoogste Wezen, en eerst van lieverlede tot het veelgodendom kwam, terwijl de ander acht, dat dit niet kan; dat de verhalen dienaangaande op zelfmisleiding of bedrog moeten berusten; dat voor hen het veelgodendom en de afgoderij het oorspronkelijke waren, en dat eerst de wijsgeeren langzamerhand tot de eenheid van het Goddelijk Wezen zijn opgeklimmen. Zoo hebben voor den een de berichten omtrent een vroeger bestaan hebbende, meer algemeene verering van een Oppermachtig Wezen hooge beduidenis; terwijl de ander zegt: Zoo kan het zich niet hebben toegedragen; die verhalen van een oudere, meer monothetische periode zijn verzonnen en later ingevoerd; historische waarde hebben ze niet. Nu is het met de Schrift voor oogen voor ons niet twijfelachtig, welke keuze we tusschen deze beide inzichten te doen hebben. Die oude verhalen zijn voor ons geen pure verzinsels, maar wel wezenlijk overleveringen van wat in een oudere periode ook bij de voorvaderen der Egyptenaren bestaan had.

Daarop nu afgaande, komt men tot de voorstelling, dat ook de Egyptenaren oorspronkelijk geloofd hebben in een Hoogste Goddelijk Wezen, dat den hemel en de aarde geschapen had, en nog alle ding door zijn macht en wijsheid regeert; alleen had men voor dit Hoogste Wezen in de onderscheidene deelen van Egypte een anderen naam. Egypte was een zeer lange, uiterst smalle strook lands, die zich langs den loop der Nijl tusschen twee woestijnen uitstrekte. Vandaar dat Beneden-, Midden- en Boven-Egypte in vele opzichten geïsoleerd waren en elk een eigen ontwikkeling volgden. Al verzeerde men dan ook aanvankelijk allen saam eenzelfde Hoogste Wezen, toch noemde men het anders. Men noemde het de ene maal *Phtha*, een andermaal *Ra*, weer een andermaal *Khnem*, of ook *Ammon*. Vooral in de groote steden trok zich de hoofdeerdienst van dezen god saam, en bij den wedijver tusschen deze steden, wier koningen naar de opperheerschappij over gansch Egypteland dongen, gelukte het vanzelf aan die steden, die tot de hoogste macht opklimmen, om vooral onder den bij hen inheemschen naam dat Hoogste Wezen te doen vereeren. Vandaar dat Ammon, de naam waarmede men den god van Thebe vereerde, allengs de andere namen verdrong, en de nu nog bestaande reusachtige tempel van Ammon hoofdzetel van verering werd. In de eerste periode dacht men zich dien God hoog boven het Firmament in de sfeer der geesten, maar al spoedig daalde men uit die hooge geestelijke sfeer naar het Firmament af, begon dien Oppergod met de Zon in verband te brengen, en dacht zich, van dit Firmament uitgaande, een nederdaling der geesten naar deze aarde. Die nederdaling stelde men zich voor als plaats hebbende langs wat men noemde de Planetenladder, of ook wel door de sleuf in den Melkweg, en dit wel zoo, dat er eerst in de hooge geestenwereld een strijd was uitgebroken; dat machtige geesten tegen den Opper-

god in strijd waren gewikkeld, en dat ze nu als straf voor hun verzet veroordeeld werden, om naar een lagere sfeer af te dalen; een voorstelling in den grond geheel conform aan wat de Schrift ons leert, dat het verzet tegen den Almachtige niet 't eerst van den mensch in zijn val is uitgegaan, maar, eer de aarde in zonde en vloek gewikkeld werd, was uitgegaan van satan en de demonen in de hooger engelenwereld. Al werd dit dan ook bij de oude Egyptenaren anders ingeleed, in wezen was de voorstelling één. Een hooger leven daarboven, hoog boven het Firmament uitgaande, en een lager leven hier op aarde.

Op geheel eigenaardige wijze beheerschte dit nu de voorstelling die ze zich vormden van den mensch. Ze beeldden zich toch in, dat ge in den mensch te doen hadt met een hooger wezen, dat geoordeeld was om naar deze aarde neder te dalen en hier in een staat van lagere orde te verkeeren. Een mensch dachten ze zich dienevolge als een saamgesteld wezen. Hij had een lichaam uit deze aarde. Maar in dit aardsche lichaam huisde allerlei. Vooreerst een uit hooger sfeer neergedaalde geest, die tot deze verlagende veroordeeld was. Doch behalve dien geest, scholen in het lichaam nog, niet alleen de *Kah*, maar ook een *Bah*, een *Kuh* en een *Eek*. Voorts had dit saamgestelde wezen bij zijn afdalen langs de Planetenladder op elke planeet nog zekere geestelijke gaven meegekregen, om hem in zijn strijd op aarde te sterken, terwijl aan den anderen kant weer allerlei boze factoren zich in hem indrongen. Gevolg waarvan dan weer was, dat de zinnelijke aanschouwing die de aarde, en vooral de vrouw aandoed, en die bedoeld was als zijn verlagend, zulk een bekoring op hem uitoefende, dat hij, in plaats van naar de geestenwereld terug te verlangen, zich zoo sterk tot al het zinnelijke voelde aangetrokken, dat hij al spoedig hier zijn wezenlijk aanzijn zocht en geheel in dit aardsche opging. Zoo was de strijd uit de hooge sferen ook hier op aarde ontbrand, en dit deed de Oppergod bedacht zijn op een middel, om de in den mensch schuilende geesten van dezen zondeband te verlossen. En hiermede treedt hun Osirisverering in.

Deze Osiris toch werd door den Oppergod als redder en verlosser gezonden. Hij was een hooger geest, gewoonlijk als Gods zoon en zelf God, veelal als Zonnegod, voorgesteld. Hij had de macht om al wat mensch was, en heel de natuur die den mensch omgaf, te doordringen en te beheerschen, en met name de Nijl, als de levensstroom van heel Egypteland, werd met Osiris in het nauw verband gezet. Om nu zijn taak van redder der menschheid te volbrengen, moest die Osiris zich op deze aarde in een menscheelich lichaam verbergen, als mensch optreden, en werd hij Koning in zijn land, doch dit alles dan ook in zoo radicaal menscheelike verschijning, dat hij huwde met een vrouw die Isis heette, van wie later de hoogste uitgang dat ook zij zelve van Goddelijke herkomst was, geroepen om Osiris in zijn verlossingswerk bij te staan; en uit dat huwelijk van Osiris met Isis werd een zoon, Horus genaamd, geboren, die evenzo geroepen was om in di groote verlossingswerk een belangrijk aandeel te hebben.

Geheel natuurlijk woelde toen het boze element in de geestenwereld tegen deze Osiris op. Hij moest ten onder worden gebracht, of het rijk der boze geesten zou uit zijn. Met deze taak belastte zich een boze geest, die ook in menscheelvorm op aarde omwandelde, en die de eenemaal Seb, de andere maal Typhon genoemd werd, en zelfs als een broeder van Osiris wordt voorgesteld, om zijn moordaanslag op Osiris in het nog hatelijker daglicht van broedermoord te doen verschijnen. Die moordaanslag nu gaat, naar de Egyptische voorstelling, geheel menscheelike toe. Osiris en Typhon woonden beide in dezelfde stad en zien er als gewone menschen uit. Zoo noodigt Typhon of Seb den machtigen Osiris op een maaltijd. Naast het vertrek waar de maaltijd gevierd was, lag een ander vertrek waarin een prachtige groote koffer stond, gesierd met goudbeslag en edelgesteente, enna den maaltijd biedt Typhon dezen prachtige koffer ten geschenke aan voor hem, die blijken zal er precies in te passen. De ene gast na den anderen gaat dan ook in dien koffer liggen, maar voor niemand blijkt hij de juiste lengte te hebben, tot eindelijk ook Osiris de proef neemt. Voor hem past hij precies. En nauwelijks heeft Osiris er zich in uitgestrekt, of Typhon werpt den deksel dicht, sluit hem af, en zoo is Osiris gevangen. In minder dan geen tijd wordt nu de koffer met zijn last naar de Nijl gedragen, daarin neergelaten, en aan den stroom overgegeven. De koffer,

met Osiris er in, drijft voort en verder en spoelt eindelijk in Byblos aan wal, waar de vorst van die stad hem in zijn tempel bijzet.

Zoo schijnt het met Osiris uit te zijn, en het groote reddingswerk te zijn mislukt. Doch wie zoo dacht, had buiten Isis gerekend. Nauwelijks toch had Isis vernomen, wat Typhon met haar gemaal bestaan had, of zij maakte zich op, om het lijk van haar man te gaan zoeken. Eindeloos zijn daarbij de tochten, die ze in diepen rouw en steeds haar droeve klacht uitlend, volbrengt, maar eindelijk wordt haar weduwtrouw beloond. Haar komt ter oore dat de koffer in Byblos is bijgezet, en daarop spoedt ze zich naar den Vorst van Byblos, en weet van hem gedaan te krijgen, dat hij haar het lijk van haar man afstaat. Ze voert dit met zich, en wil naar Osiris' Koningstad terug, maar begaet de onvoorzichtigheid den koffer een oogenblik buiten de herberg te laten staan, waarin ze op reis haar intrek had genomen. Typhon, die haar steelsgewijs gevolgd was, ziet dit, en maakt aanstonds van haar onvoorzichtigheid gebruik, om den koffer te stelen, het lijk met zich weg te voeren, en nu snijdt hij het lijk in veertien stukken, om zoodoende elke wederopstanding van Osiris, waarvoor hij beducht was, onmogelijk te maken. In haar doodelijke spijt over haar onvoorzichtigheid trekt nu Isis heel het land door, om die 14 stukken van het lijk van Osiris weer bijeen te brengen. Weer eindeloos tochten in verterenden rouw, maar eindelijk gelukt het haar al de stukken, op één na, weer saam te brengen, en nu worden die stukken saam gelegd, saamgehecht, heel het lijk in een mummiekleed gestoken, en in een heiligen tempel bijgezet.

Maar hierbij blijft het niet. Niet alleen Isis toch trok zich het jammerlijk lot van Osiris aan, maar ook zijn zoon Horus maakt zich op, om den moord op zijn vader gepleegd, te wreken. Hij zoekt daartoe Typhon, den moordenaar van zijn vader, op, vindt hem, valt op hem aan, en slaagt er in hem te doden. Door deze daad van Horus was de macht van het rijk van het Boze gebroken, en opnieuw begint Osiris zijn verlossingswerk. Hierdoor komt hij in een halfslachtigen toestand. Hij leeft nu in zooverre op, dat hij niet meer geheel dood is, maar toch van het leven niet ten volle geniet kan. Hij wordt nu geïdentificeerd met de zon, die juist dit bijzondere heeft, dat ze in de lente opgaat, haar gloed ontwikkelt en steeds hooger klimt. Dit is het halfjaar van haar leven. Maar dan, na den langsten dag, neemt ze weer af, verliest in kracht, en daalt steeds dieper, tot ze in December schijnt te sterven. Dit zonnebeeld werd nu op Osiris overgedragen. Het eerste halfjaar leefde hij op, maar in het tweede halfjaar begon hij weer te sterven, tot hij ten slotte geheel scheen ondergegaan. Toch is de zegen dien hij op aarde spreidt, ongemeen groot. Als zon doet hij telkens een stervende natuur met de komst der lente weer opleven. Zoo is hij de lijdende en de stervende god, maar ook de god der wederopstanding, die te midden van de ellende van dit leven het geloof aan de opstanding in de harten vastzet. En ten tweede blijft hij als goede geest over al wat mensch heet waken, en is geroepen om dit bezield werk voort te zetten, zoolang er nog menschen op deze aarde leven zullen. Dit nu zal niet altoos zijn. Na drieduizend jaren zullen alle gestrafte geesten uit de hooge wereld op onze aarde zijn aangekomen en in hun menscheelich lichaam zijn ingekerkerd, en dan komen er ganschelijk geen menschen meer, dan wordt er niemand meer geboren, en met den laatste mensch die sterft, zal dan het menscheelike geslacht op aarde ophouden te bestaan. Maar dan ook is de ure der verlossing nabij. Osiris' taak is dan afgelopen. En nog slechts één ding toeft, het eindproces namelijk, dat bestaan zal in de wederopstanding van alle dooden, en dit nu is het oogenblik ook voor Osiris' persoonlijke triomf. Ook hij wordt dan van zijn lijden ontheven. Hij leeft nu op, om niet meer te sterven. De gelukzaligheid treedt in, de dood is overwonnen, en al wat adem heeft leeft in de gemeenschap met de hooge, zalige geesten, op een vernieuwde aarde. En dit was voor het volksgeloof van de Egyptenaren de Voleinding.

Hiermede nu hing vanzelf saam de bijzondere zorg van de Egyptenaren voor hun dooden, althans voor de lijken der aanzienlijken en grootten naar de wereld. Om den gemeenen man bekommerde men zich niet. De gewone lieden waren incarnatiën van lagere geesten, die eigenlijk niet meetelden. De lijken daarentegen van koningen en vorsten, staatsmannen, veldheeren, aanzienlijken en priesters werden met de uiterste zorg ontdaan van al wat

rotten kon, daarna op 't kunstigst ingebalsemd, in ondoordringbare gewaden ingevlochten, met welriekende ollen besprengd en dan in een reeks van kisten, kist in kist, geplaatst, die te zamen een sarcophaag vormden. En dit alles geschiedde in zulk een volkomenheid, dat nu na duizenden van jaren onderscheidene van deze lijken nog geheel ongeschonden zijn te voorschijn gehaald, met de levensuitdrukking nog op het schier onveranderd gelaat. Zulk een sarcophaag werd dan in een steenen gebouw bijgezet, waarin, zoo 't een vorstelijk lijk gold, zelfs meerdere vertrekken waren, en op de wanden van die cellen was dan alles afgebeeld wat de Vorst in zijn leven voor zijn onderhoud noodig had gehad. Alle spijsen en dranken, koks en bakkers en bedienden; en door magische werking beeldde ze zich in dat deze groote dooden, ook na hun sterven, van dit alles genoten als waren ze nog in het leven. De geest werd ook na den dood als van 't lichaam los gedacht, en had een geheel tocht te maken, waarvan we in het dusgenaamde Doodenboek de nauwkeurige beschrijving vinden. Er ging over den doode een oordeel. Horus voerde hem naar Osiris. Deze gaf hem aan Maat, den rechter der dooden, over. Zijn hart werd op een weegschaal gelegd met een veder op de andere weegschaal, en elke zonde verzwaaarde zijn hart. Bezweek hij in deze proef, dan moest hij een incarnatie in een dierenmonster ondergaan. Zonk zijn hart niet, dan ging hij vrij uit, en dan doorleefde hij een tusschenstaat van ongestoord geluk tot op den grooten dag der opstanding. Door die opstanding kreeg hij zijn lichaam terug, en alsdan begon het volle, zalige, menscheelike leven op de nieuwe aarde, met alle genietingen die die aarde bieden kon. Toch waren deze voorstellingen niet alle eeuwen door precies gelijk, en ook verschilden ze naar de streek waarin men woonde. Ook vreemde elementen uit andere godenvereringen zijn er later in gemengd, zoo met name de Indische zielsverhuizing, maar in hoofdzaak was dit toch de voorstelling die de priesters wijzen in Egypteland zich van het verleden, het heden en de toekomst vormden. Zoo en niet anders hebben zij zich het levensproces, het verloop der aardsche historie, en ten slotte de voleinding gedacht.

Zondert ge nu de mythologische bijzonderheden hiervan af, dan springt het toch in het oog, dat de leidende gedachten, die door de overlevering uit het paradijs onder de volken waren uitgegaan, ook in de geestenverering der Egyptenaren nog naverkten. En in die overlevering toch en in die Egyptische godenverering vangt 't alles aan met een hooge Opperweren, dat de Schepper van hemel en aarde is. Evenzo grijpt in beide een afval van God plaats in de geestenwereld. Die afval in de geestenwereld leidt tot een verzoeking van den mensch. Door die verzoeking zet zich de afval van God onder de menschen op deze aarde voort. Gevolg van dien afval is een eindeloos lijden en sterven. Uit die ellende kan de gevallen mensch zich zelf niet oprichten. De redding komt van boven. Dit reddingswerk eischt een indalen van het goddelijke in het menscheelike leven. Het is niet opeens volbracht, maar vraagt om een lang historisch verloop van duizenden jaren. Toch eindelijk is het voltooid. Dan komt de opstanding. En die opstanding, na het oordeel, zal een herstelling zijn niet alleen van het geestelijke, niet alleen van de ziel, maar ook van het aardsche en van het lichaam. En het is op de vernieuwde aarde dat de Voleinding zal ingaan.

Het principieel verschil is alleen, dat naar de Overlevering de Verlossing komen zal door het neerwerpen van de afgoderij, terwijl onder deze afgodendienaren juist de afgoderij het middel zal zijn, om het goede te doen triomferen. In beide voorstellingen vindt ge, dat de afgoderij volgt op een vroegere periode, waarin de Oppergod werd aangebeden, en dat daarop een periode volgde, waarin de afgoderij hand over hand toom, en eindelijk alle volken verleidde. De tegenstelling is alleen, dat, terwijl naar huld der Schrift, afgoderij afval van het Hellige en belichaming van het onheilige is, en daarom moet vernietigd worden, onder de Egyptenaren de voorstelling stand hield, dat de afgoderij door den hoogsten God zelf was ingevoerd, en dus niet verdrongen moest, maar moest blijven, en dat die afgoderij zelve het middel zou zijn, om den eindtriomf te verzekeren en de Voleinding in te roepen. Op dit allesbeheerschend punt van de afgoderij gaan alroo de wegen der Schrift en de wegen der volken geheel uit elkaar. En zoo verstaat ge het ook, waarom in de Schrift profet en palmist steeds zijn kracht op dit één punt saamtrekt, om namelijk de afgoderij als den